

6. Верховець Н. Крупно // Культура і життя. – 1985. – 7 квітня.
7. Гуральник У. Советская литература и кино. – Москва, 1968.
8. Капельгородська Н., Глущенко Є., Синько О. Кіномистецтво України в біографіях. – К., 2004.
9. Кіно і література: пошуки взаєморозуміння: Розмова письменників та кінорежисерів // Київ. – 1983. – № 6.
10. Лотман Ю. Семиотика кино и проблемы киноэстетики. – Таллин, 1973.
11. Лутаєнко В. Кіно в системі культури: деякі культурологічні проблеми естетичного освоєння наукових знань засобами мистецтва. – К., 1981.
12. Погрібна Л. Твори М. Коцюбинського на екрані. – К., 1971.
13. Саква О. Трикутник з одним кутом // Культура і життя. – 1985. – 7 квітня.
14. Франко І. Зібр. творів: У 50 томах. – К., 1976–1986.
15. Червінська О. Рецептивна поетика. Історико-методологічні та теоретичні засади. – Чернівці, 2001.

Алоїз Вольдан (Відень, Австрія)

“Бориславський цикл” Івана Франка в контексті польської літератури

Відкриття родовищ нафти й озокериту, які в 50–60-х роках XIX ст. перетворили містечко Борислав неподалік від Дрогобича на “галицький Клондайк”, призвели до величезних змін в економічній та соціальній структурі цього регіону. Тому не дивно, що вони знайшли відображення і в літературі, яка з’являлася і в Східній Галичині, і про Східну Галичину. Цю літературу, відповідно до етнічного складу населення краю, творили багатьма мовами. Ми маємо справу з історією нафтового буму, яка не оминула всіх його тінювих сторін, написану двома мовами у двох національних літературах – українській і польській, – причім поряд з типовими відмінностями в зображенні натрапляємо на подиву гідні відповідності. Вони й стануть предметом цього дослідження.

І. Франко (1856–1916) – чи не найперший письменник, який звернувся до літературного зображення галицьких родовищ нафти. Завдяки тому, що його місце народження й перших років життя – село Нагуєвичі – розташоване неподалік від нафтопромислів, він став свідком соціальних явищ, які супроводжували ці нововідкриті джерела сировини [1: 343–347]. Його так званий “Бориславський цикл”, де він зображає світ нафтового підприємництва, належить до його перших великих літературних успіхів. І. Франко звертається до цього матеріалу в межах часового періоду, який охоплює тридцять років, починаючи від публікації “Борислав. Картини з життя підгірського народу” (1877) до другої редакції роману “*Voas constrictor*” з 1907 року. Відомо, що перша версія цього роману датована 1878 роком; 1881 року

з’являється наступний, хоча й незавершений текст “Борислав сміється”¹, який деякою мірою є доповненням до “*Voia constrictor*”. І. Франко звертається 1899 року до оповідання з першого тому, щоб опублікувати його разом з двома новими текстами у збірнику “Полуйка” і інші бориславські оповідання”; 1904 року з’являються перші переклади польською мовою, невдовзі – російською та німецькою [б: т. 21: 476]. Щойно названа, значно розширена і змінена друга версія “*Voia constrictor*” остаточно завершує цикл 1907 року.

У ці роки написані й обидва польські тексти, які показують не тільки нужденість робітників, блискавичне збагачення спекулянтів і капіталістів, а й ставлять запитання щодо причин і наслідків такого стану справ навколо родовищ нафти й озокериту. 1896 року Ю. Рогош (1844–1896) публікує в Городку збірник, показово названий, як і заголовне оповідання, “У галицькому пеклі”, а 1900-го року Артур Грушецький (1852–1929) видає у Варшаві великий за обсягом роман “Для мільйона”. Обидва автори належать до тієї групи галицьких прозаїків другої половини ХІХ ст., про яких – справедливо або ж ні – забули, і яких навіть у добрих історіях літератури згадують здебільшого тільки кількома рядками. Обидва вони були “графоманами”, які впродовж короткого часу, за кілька років опублікували кілька десятків романів, нерідко лише низької літературної цінності. Обидва – як і І. Франко – багато років заробляли на життя журналістською працею, працювали частково для тих самих польських газет, що й Франко (так, Ю. Рогош писав для польських газет “*Kurier Lwowski*”, “*Kurier Warszawski*”, “*Kraj*” у Санкт-Петербурзі та ін. [див.: 8: 407]). І, нарешті, обидва були, з огляду на біографію, пов’язані з місцевістю біля Дрогобича. А. Грушецький народився в Самборі й відвідував гімназію у Стрию [див.: 7: 143], Ю. Рогош жив деякий час у маєтку своєї жінки, у Новому Селі біля Стрия [див.: 8: 407]. Обидва, як сучасники І. Франка, могли б бути ознайомленими і з його творами, а саме, з “Бориславським циклом” – однак про це немає вказівок, – тому питання генетичних зв’язків при наступному порівнянні залишається вилученим з кола обговорюваних проблем, і ми обмежимося винятково типологічними аналогіями, які найвиразніше виявляються в порівнянні з незакінченим романом І. Франка “Борислав сміється”.

Фрагмент роману об’єднує, по суті, три сюжетні лінії², кожна з яких присвячена іншій тематиці. Насамперед це організація робітників до самопомочі, ініційована протагоністом Бенедом Синицею, яка дає можливу відповідь на численні сцени нужди, визиску й занепаду людської особистості в нелюдських умовах. На противагу до спілки месників, організованою братами Басарабами, мета якої – чисто нігілістичне вирішення проблеми шляхом ліквідації головних злочинців, Бенедьо пропонує продуктивний вихід: загальний страйк має відстояти ліпші умови – передусім вищу платню, – і заздалегідь заснована каса страйку може дати робітникам

¹ Небезпідставно О. Рязанова називає цей твір, жанр якого звично визначається у виданнях І. Франка як “повість”, романом [пор.: 4: 456–460].

² Критична література з цього питання розрізняла до п’яти різних “сюжетних ліній” [див.: 3: 27 і наст.].

змогу вести цю боротьбу безкровними методами. Спочатку цей шлях веде до успіху, однак доти, доки у вирішальний момент викрадають касу страйку, а у вузькому колі керівництва робітників знову беруть гору “прихильники жорсткої лінії” зі своєю програмою помсти й терору. Шкода, що І. Франко не завершив саме цю сюжетну лінію¹.

Друга сюжетна лінія вносить протилежну перспективу: двоє єврейських великих підприємців і капіталістів, які у змаганні за нову технологію – способом виготовлення церезину, на який, як замітник бджолиного воску можна встановити набагато вищу ціну, ніж на розповсюдженій парафін – стають непримиренними ворогами. Один із них – Герман Гольдкремер, відомий уже з “*Voа constrictor*”, якого І. Франко показує у романі “Борислав сміється” на ще набагато вищому щаблі багатства і влади. Його противником є Леон Гаммершляг, який будує собі на початку роману розкішну віллу в Дрогобичі, як підприємець застосовує, однак, зовсім інші методи, ніж сучасний і добросовісний підприємець Гольдкремер.

І, нарешті, у третій сюжетній лінії з’являється приватний мотив у формі любовної історії² – після того, коли заручини між сином Гольдкремера Готлібом (який у “*Voа constrictor*” мало що не задушив свого батька) і донькою Гаммершляга Фанні зриваються, обоє молодих людей самі знаходять шлях одне до одного, наперекір волі своїх батьків і зі свідомою зневагою до батьківського майна, яке лише стоїть на перешкоді в любовних справах. Тут також стає цікаво, якою була б розв’язка наприкінці роману.

Ці три згадані моменти можна віднайти – виражені з різною експресивністю – і в згаданих польських текстах, з якими проводимо порівняння. Насамперед, однак, – ще одна заувага до конфлікуючих сторін у Франковому фрагменті роману, до їхньої соціальної та етнічної характеристики, яку необхідно розглянути на тлі галицьких відносин. Основна маса робітників на нафтопромислах й озокеритних шахтах, нафтоперегінних заводах та інших фабриках – українці (русини); про це в тексті жодного разу явно не сказано, однак це зрозуміло з їхніх прізвищ, з їхньої мови і, насамперед, з їхнього походження: це селяни, які внаслідок безвихідної ситуації (обтяжені боргами або віддані під заставу маєтки, надто малі земельні паї, неврожаї) стали промисловими робітниками, втративши при цьому ще й решту тієї мінімальної самостійності, які дають власний маєток і земля. Їм протиставлені євреї, завжди відкрито названі, що стосується і обох підприємців, і багатьох простих людей: утримувачі квартир, шинкарі, перевізники, наглядачі шахт, касири й бухгалтери. У той час, як єврейські великі підприємці змальовані цілком диференційовано й наділені, як у прикладі Гольдкремера, також і позитивними рисами, то “прости” євреї з низів зображені за простою схемою: вони не зайняті у виробничому процесі,

¹ О. Рязанова пояснює незавершеність твору його концепцією утопії: перемога робітників, організованих профспілками, була близько 1880 року настільки утопічною візією, що І. Франко зовсім не захотів або не зміг її зобразити, і тому не закінчив роман [див.: 4: 460].

² Ця любовна історія позбавлена, в усякому разі, позитивного героя і перенесена в табір антагоністів, що пориває зі стереотипними зразками й ускладнює розвиток дії [див.: 4: 456].

а живуть з того, що продукують українські робітники, тобто є паразитами. Небагато потрібно для того, щоб ці робітники мали їх за головного ворога. (Як, наприклад, наглядчак Мортко, який має на совісті вбивство з пограбуванням і потім ще й викрадає касу страйку). Соціальний антагонізм дешевих найманих робітників і великих підприємців, саме з якого й починається боротьба робітників, відкрито підмінюється етнічно-національним: українські робітники проти єврейських службовців і дрібних підприємців, які, навіть коли самі є пролетарями, представляють у конфлікті інтересів завжди бік капіталу. Етнічна належність не тільки унеможлиблює солідарність представників одного й того ж класу, вона, врешті-решт робить її неможливою.

Кілька слів про поляків, які з’являються у Франковому романі лише на маргінесі, як декласований прошарок. В епізоді, коли закладають фундаментальний камінь для вілли Гаммершляга на початку роману, з’являється збіднілий шляхтич, тепер він втирається в довіру до товариства, яке кілька років тому ще зневажав як таке, що не відповідає його соціальному статусові. Велика єврейська буржуазія натомість не тільки скупила панські фільварки й міські резиденції польської аристократії (як, наприклад, Гольдкремер), а й перейняла їхній стиль життя, починаючи з освіти старших доньок, до надання переваги деяким стравам і напоям.

Перший сюжетний зв’язок між циклом І. Франка й “Галицьким пеклом” Ю. Рогоша встановлює зображення страждання русинського селянина на його шляху до перетворення на промислового робітника. У передостанньому розділі роману “Борислав сміється” І. Франко дає змогу одному з месників, велетню Андрію Басарабу розповісти історію свого життя, яка унаочнює, як один із найбагатших селян цілої околиці перетворився на бідного найманого робітника. Винуватці цього – євреї, які отруїли батька Андрія, довели до могили його матір, відіслали синів на роки до війська, і нарешті, позбавили їх спадку, так що Андрієві та його братові залишається тільки одне: помста євреям загалом, “війна” проти них, за його словами [6: т. 15: 475], яка тепер, коли боротьба робітників мирними засобами не принесла нічого, має бути доведена до кінця їхніми ж методами, підступністю, насиллям і вбивством.

Така ж оповідь страждальця займає і більшу частину титульного оповідання Ю. Рогоша, у випадку якого, що стосується жанру, йдеться скоріше про новелу, ніж про роман. Федько Яцишин теж деградує з молодого, багатого селянського сина на передчасно постарілого, непридатного до роботи жебрака в Бориславі, і винною у цьому є тільки одна людина – єврейський шинкар Янкіль Файгель, який, зі свого боку, паралельно до занепаду селянина зростає до власника шахти й підприємця. Засоби, які при цьому застосовує шинкар, – спочатку “легальні”, відповідно, звиклі. Це – його вищість завдяки освіті: він може читати й писати, тому й залагоджує для селян різні справи в різних установах (завжди, звичайно, з вигодою для себе), далі – горілка, яка знову й знову спричинює те, що селяни залишаються в нього в боргу (варто згадати “Із галицької “Книги битія” І. Франка [6: т. 21: 146–149]¹). Однак

¹ Ця притча, написана спочатку німецькою мовою для Віденської газети “Die Zeit” (1901. – № 341. – 13 квітня) за зразком першого розділу Книги Буття поділяє людей на таких, що п’ють горілку й таких, що п’ють вино. Причому, першими є русинські селяни, а другими – польські пани.

коли селянин вагається продати ще й залишок своєї землі, на якій, як знає єврей, є родовище нафти, Янкіль звертається до зовсім інших методів: він доносить на селянина як на палія й закопує вкрадене в землі на його мастьку, що призводить до того, що того несправедливо засуджують на багато років ув'язнення. Зрештою, власність Федька належить сумнівному банкові, якому він довірився у своїй біді, жінка в час його відсутності втекла з іншим, улюблені діти померли від нужди й епідемії. Федькові залишається тільки одне – тяжка праця найманого робітника в кар'єрах і шахтах Борислава. Коли він пробує під час заворушення робітників відіграти своєму справжньому ворогові, євреєві Янкелю, то люди останнього б'ють Федька так, що він стає калікою – тепер йому нічого більше не залишається, як взяти в руки жебрацьку палицю. Андрій в І. Франка й Федько у Ю. Рогоша виносять зі своєї історії життя однин і той же урок: помста над винуватцем їхнього нещастя, над євреєм, як остання мета їхнього існування [див.: 12: 84 і далі].

Подібно, як це маємо в І. Франка, у конфлікт вступають національна й соціальна характеристика обох сторін. Знову протистоять українські та єврейські протагоністи, причім домінуючою є національна суперечність, соціальний конфлікт залишається на задньому тлі: великого капіталу як ворога малих робітників у цьому тексті так, ніби й не існує, антагоніст Янкіль зі своїм шинком є, у кращому випадку, “дрібним підприємцем”; він не набагато, а то й зовсім не багатший від заможних селян у селі. Лише відкриття родовищ нафти повертають тут відносини іншим боком; єврей уміє нажитися з цих перемін, а українець – ні.

Діаметрально протилежною є морально-етична характеристика обох сторін: русинський селянин не ідеалізований, він не тільки неосвічений і нестримний, а й фаталістичний і залежний від алкоголю. Однак він наділений і дуже позитивними якостями (в образі Федька): він цілком відвертий, без фальшу й підступності, на віки вічні він прив'язаний до своєї землі, у зворушливий спосіб турбується про тих, за кого несе відповідальність, у випадку Федька – за своїх дітей. Його єврейського антагоніста автор дезавує не тільки його ж власними кримінальними вчинками, а й узагальнюючими коментарями з перспективи оповідача, які є однозначно антисемітськими: до опису зовнішності бориславських євреїв за стереотипними кліше – кучеряве волосся, горбаті носи, смаглява шкіра¹ дуже швидко додаються також стереотипні “внутрішні” якості: раз євреї не мають батьківщини, вони не мають ні честі, ні почуття сорому². Єврей як визискувач, який живе з того, що християнин заробляє день у день тяжкою й чесною працею (поняття “надавати послуги” згадані автори не знають), нагадує стереотип “кровопивець”, “хробак, що точить деревину

¹ Порівняймо опис нових, єврейських мешканців Борислава: “...same głowy kędzierzawe a czarne, fizjognomie o śniadej cerze, mające usta wyrzucone, nad niemi nosy zagięte, oczy wypukle, słowem wszystkie charakterystyczne znamiona rasy semickiej” [12: 13].

² Приклад такого негативного узагальнення: “...ludzie z kędzierzawemi głowami nie przywiązujący się do żadnego kraju i żadnego społeczeństwa, ludzie nie mający honoru i ze wstydu odarci, którzy dla pieniędzy gotowi zawsze wszystko uczynić, ludzie przez świat cały wzgardzeni” [12: 46].

здорового стовбура”, який знаходимо вже в латинській поемі С.-Ф. Кльоновича “Роксолянція”, написаній незадовго перед 1600 роком¹.

Поляки представлені в цьому оповіданні Ю. Рогоша, як і в І. Франка, тільки віддалено – оповідач від першої особи однини – “Я”, розповідь якого обрамлює дію, – це шляхетний “пан”, який, коли ще був молодим учнем гімназії, познайомився з тоді не набагато старшим Федьком і тепер знайшов його як жебрака в Бориславі. Відносини між обома пройняті взаємною симпатією та співчуттям – свого роду альянс поляків і русинів проти євреїв, від яких повинні страждати і польські “пани”. Цей союз вимальовується також і в інших оповіданнях цієї збірки.

По-іншому розставлені національні акценти бориславського пекла в романі А. Грушецького “Для мільйона”. Центральна фігура твору, єврейський підприємець і фінансист Лейзор Краусберг конкурує спочатку з польським виробником нафти та озокериту Августом Братковським. Оскільки Братковський – не єврей, а невірний, “гой”, йому, за переконанням Краусберга, нічого шукати в Бориславі², а оскільки він до того ще й володіє ліпшими родовищами сировини, то єврейський конкурент оправдовує кожен засіб, щоб знищити свого контрагента. Після того, як йому ніяк не вдається через наклепи й обман, підкуп австрійських органів влади й саботаж спонукати свого супротивника до продажу нафтових родовищ, Краусберг звертається до витонченіших методів: він вкрадається в довіру своєї жертви, стає пайовиком Братковського, щоб остаточно обікрасти його та ще глибше ввергнути в борги. Коли один з робітників починає в запої надто багато говорити й висловлює бажання свідчити наступного дня в суді проти Краусберга, то не доживає до цього наступного дня – його знаходять “потонулим” в одній з наповнених водою колишніх бурових свердловин. Незабаром і сам Братковський опиняється на цвинтарі, залишивши жінку і двох дітей у безпросвітній нужді.

Однак боротьба між єврейським та польським капіталом – між обманними й чесними методами ділового життя – у романі А. Грушецького продовжується. Видається, ніби з появою нового протагоніста, пана Флоріанського, виконавчого директора акціонерного товариства “місцевих” господарів – тобто, не єврейських і не німецьких, а польських підприємців³ – з’явився той, хто може позмагатися з махінаціями Лейзора Краусберга й перемогти його. Уже в своїй першій програмній промові Флоріанський обіцяє робітникам поліпшення ситуації, бо тільки той робітник може добре працювати, який не голодує й отримує відповідну платню. І він стримує слово – для робітників будують упорядковані квартири, організують касу

¹ “Non secus ut sensim consumit robora cossus / atque citam cariem lenta teredo facit, / et velut a tacita potatur hirundine sanguis, / carpuntur vires ingenuusque vigor, / a tineis pereunt vestes, robigine ferrum, / sic ludeus iners rodere multa solet” [11: 20].

² “On goj, on zanieczyszcza nasz interes, on musi wylecieć, – zawołał z zawziętości pan Krausberg i rzucił pod stół wyssaną kość” [9: 22].

³ Див. пояснення Флоріанського у його першій промові: “W roku zeszłym grono kapitalistów krajowych postanowiło przemysł kopalniany, t. j. dobywanie ropy i wosku, wziąć w swe ręce. Dotychczas korzystali z tych nieprzebranych bogactw naszego kraju tylko Żydzi i Niemcy...” [9: 219].

для допомоги у випадку хвороби або нещастя – те, за що робітники у Франковому романі повинні страйкувати, у А. Грушецького забезпечують самі польські, однак не єврейські підприємці. До цього додаються інвестиції й модернізація видобувної справи: канадська бурова техніка, перші нафтопроводи для транспортування нафти й чужоземні спеціалісти, яких Флоріанський наймає на службу за чималі гроші. Однак і таке добре засноване підприємство не може надовго залишитися, як засвідчує подальший перебіг оповідання, захищеним від інтриг єврейських конкурентів.

У постаті одного з таких спеціалістів, бельгійського хіміка фон Гехта¹, у романі з'являється третій протагоніст, який має спромогу протистояти інтригам крупного єврейського підприємця Краусберга; з огляду на свою національну належність він у Галичині – чужинець: він не поляк, не єврей, та й не українець. У зв'язку з коханням до доньки померлого Братковського – і завдяки моральній чистоті своєї особистості – він незабаром стає представником польського табору. Ван Гехт в І. Франка є тим, хто винайшов спосіб отримання церезину – він залишається у Відні й намагається звідти продати свій винахід у Галичині. У романі А. Грушецького цей новий продукт уже відомий, його в Бориславі вже виробляє Краусберг, ще до того, як туди прибуває бельгієць. Однак ван Гехт краще знає технологію виготовлення церезину, ніж місцеві спеціалісти, з тієї ж кількості озокериту він може отримати більше якіснішого церезину, і тому стає потенційним і жаданим партнером для Краусберга. Однак у Галичині його тримає не матеріальна вигода, а надія на шлюб з Софією Братковською; як і Франко, А. Грушецький вводить у мотив боротьби за гроші й прибуток любовну інтригу. Видається, що з ван Гехтом, хоч і пізно, однак все-таки приходиться перемога добра, і, отож, свого роду компенсація для родини першого польського підприємця: він перший, кому вдається подолати єврея Краусберга його ж власною зброєю – за невелику суму грошей він купує його терикони, добре знаючи, що вони містять ще велику кількість недостатньо екстрагованого кінцевого продукту. У цей момент однак справа повертає ще раз на інше – підчас технічного огляду фабрики Краусберга ван Гехт падає в паровий котел, температура якого сягає кількох сотень градусів – Краусберг, який міг би надати йому в цей момент допомогу, не робить цього з відомих причин. Тут роман раптово закінчується – читач, однак, приходиться до висновку, навіяного автором: навіть остання спроба зламати владу єврейського капіталу, ґрунтованого на несправедливості, зазнає поразки.

Соціальне протиріччя між робітниками й капіталістами в романі А. Грушецького майже відсутнє, у змаганні за новознайдене багатство в нього конкурують дві партії підприємців: польська – протагоністи роману, і єврейська – антагоністи. При всій критиці євреїв, яку автор вкладає в зображення власне протагоніста, Краусберга, А. Грушецький подає водночас диференційоване зображення єврейського

¹ Ван Гехт (van Naecht, відпов. van Hecht) з'являється і в романі І. Франка [див.: 6: т. 15: 331–354], однак він залишається у Відні; до Галичини в І. Франка прибуває тільки помічник ван Гехта Шеффель, який, підкуплений Гаммершлягом, викрадає у свого шефа тасмницю приготування церезину [Див.: 6: т. 15: 397–410]. Мова може йти про історичну особу, яку А. Грушецький використав як прототип для літературного героя.

середовища в Бориславі. У нього є також і бідні євреї, які самі стали жертвами єврейського капіталу, а в образі прохача милостині Янкілья наявне щось подібне на совість єврейської громади: цей Янкіль, постать біблійного, пророчого виміру, просить не для себе, а для найбідніших своєї громади, заради яких він не боїться і зіткнень з багатіями. Однак коли він у критичній ситуації звертається до Лейсора Краусберга, той викидає його геть (див. розділ XVII) – перед силою капіталу зазнає поразки навіть заклик до совісті, до релігійних обов’язків та біблійної традиції.

Прошарок польської малої та середньої шляхти й службовців теж представлені в романі А. Грушецького різносторонньо та диференційовано; однак українська група населення зовсім відсутня, навіть робітники нафтового району, з огляду на їхні імена, – поляки.

Відповідь на питання, хто винен у ситуації, що склалася в “Галицькому пеклі” Бориславу, в усіх трьох авторів одна й та ж: євреї – чи то в постаті крупних підприємців, дрібних підсобних робітників, а чи в образі аморфної етнічної групи. Стосовно жертв цього “пекла” відповідь коливається поміж групами народів, які залишилися: в І. Франка це переважно українські гірняки та промислові робітники, серед яких однак поступово з’являється щось подібне на класову свідомість та організований протест; у Ю. Рогоша – це русинський селянин, який став жертвою єврейського визиску ще до того, як він перетворився на робітника, від нього, у кращому випадку можна чекати тільки сліпої ненависті й помсти. Натомість А. Грушецький знає тільки польські жертви єврейського капіталу, і з боку тих аристократів, які першими спробували свої сили як підприємці в цій галузі, і з боку робітників, яких з огляду на імена та мову також можна ідентифікувати як поляків. У всіх цих випадках, однак, соціальне протиріччя перенесене в національне й висловлене мовою етнічно-національного антагонізму, який, окрім того, звертається до відповідних стереотипних уявлень про іншого.

Цей стан справ, як нам видається, саме при тлумаченні Франкового роману до цього часу майже не брали до уваги. Зрозуміло, що з ідеологічної перспективи українського літературознавства радянського часу в романі “Борислав сміється” наголошували передусім на розвінчанні капіталістичної експлуатації, організації мас трудящих та зростання класової свідомості керівників страйку і, з огляду на це, порівнювали його з різними натуралістичними й реалістичними романами світової літератури [Див.: 2: 244–247; 5: 248–251], однак не з маловідомими згаданими польськими текстами з його найближчого оточення. У пострадянському франкознавстві переосмислюють і ці проблеми, коли, наприклад, О. Рязанова пише, що “не буде перебільшенням сказати, що в романі однією з основних є ідея не класова, а національна” [4: 459]. Однак це твердження ближче не висвітлене, не подані також посилання на текст, а на питання, хто ж винен з національної перспективи, авторка відповідає ще лаконічніше: “Ми знаємо чітко сформульовану в романі думку, хто “займив світ”. Такою була історія, і тут нічого не вдієш” [4: 459]. Чіткіше висловився щодо інтерпретації роману “Борислав сміється” австрійський дослідник К. Траймер у своїй книжці про І. Франка, опублікованій 1971 року: “Змалювання єврейських

фінансистів у Франка переконливо промовляють за те, що, незважаючи на всю мімікрію, антисемітизм, який дрімав серед слов'янства, був у зародку присутній і в нього, і що ці упередження стояли на заваді тому, щоб елемент класової боротьби вийшов на передній план” [13: 23 і далі]¹.

Чи справді такою була історія нафтового буму в Бориславі, якою її зобразили всі три згадані автори також і з огляду на винних у соціальних негараздах, не може бути предметом цього компаративістського аналізу. У зв'язку з цим, однак, звернімо все-таки увагу на короткий публіцистичний текст, який опублікував В. Горошовський, перекладач з української мови для “Ruthenische Revue”, що виходило німецькою мовою 1904 року, тобто майже водночас з розглянутими романами [див.: 10: 495–498]. У цьому тексті відповідь на питання про винних у соціальній нужді також переадресовано до національних відносин, однак на цей раз це – польські пани, які стоять за визиском і русинських селян, і єврейських пролетарів.

Література:

1. Грицак Я., Трушевич С. Іван Франко і робітничий рух у східній Галичині у 70–80 роках XIX ст. // Іван Франко і світова культура: Матеріали Міжнар. симпозіуму ЮНЕСКО (Львів, 11–15 вересня 1986 р.). – К., 1990. – Кн. 1.
2. Мішук Р. Повість Івана Франка як результат взаємодії національної і європейської літературних традицій // Іван Франко і світова культура: Матеріали Міжнар. симпозіуму ЮНЕСКО (Львів, 11–15 вересня 1986 р.). – К., 1990. – Кн. 1.
3. Пастух Т. Романи Івана Франка. – Львів, 1998.
4. Рязанова О. Нове прочитання роману “Борислав сміється” // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин: Матеріали Міжнар. наук. конф. (Львів, 25–27 вересня 1996 р.). – Львів, 1998.
5. Сеник Л. Новаторство повістей і романів Івана Франка у контексті європейського роману // Іван Франко і світова культура: Матеріали Міжнар. симпозіуму ЮНЕСКО (Львів, 11–15 вересня 1986 р.). – К., 1990. – Кн. 1.
6. Франко І. Зібр. творів: У 50 томах. – К., 1976–1986.
7. Brzozowska D. Artur Gruszecki // *Obraz literatury polskiej XIX i XX wieku.* – Warszawa, 1971. – Tom IV: *Literatura polska w okresie realizmu i naturalizmu.*
8. Burkot St. Józef Rogosz // *Obraz literatury polskiej XIX i XX wieku.* – Warszawa, 1971. – Tom IV: *Literatura polska w okresie realizmu i naturalizmu.*
9. Gruszecki A. *Dla miliona. Powieść.* – Warszawa, 1900.
10. Horoschowski W. Boryslaw // *Ruthenische Revue.* – 1904. – № 17.
11. Klonowic S.-F. *Roxolania / Roksolania, czyli ziemie Czerwonej Rusi.* Biblioteka Pisarzy staropolskich. – Warszawa, 1991.
12. Rogosz J. *W piekle galicyjskim. Obraz z życia.* – Gródek, 1896.
13. Treimer K. *Ivan Franko.* – Wien, 1971.

¹ “Die Zeichnungen jüdischer Finanzleute bei Franko sprechen sehr dafür, dass unter aller Mimikry der im Slaventum schlummernde Antisemitismus auch bei ihm im Keim vorhanden war und dass dieses Vorurteil das klassenkämpferische Element nicht uneingeschränkt in den Vordergrund gelangen ließen”.